

HAL
open science

**Εγκαταστάσεις, Εκθέσεις, Εργαστήρια, Ατμόσφαιρες: η
Στροφή της Αρχιτεκτονικής στο Πειραματικό και το Βιωματικό**
Ζηνοβία Τολούδη

► **To cite this version:**

Ζηνοβία Τολούδη. Εγκαταστάσεις, Εκθέσεις, Εργαστήρια, Ατμόσφαιρες: η Στροφή της Αρχιτεκτονικής στο Πειραματικό και το Βιωματικό. *Ambiances, tomorrow. Proceedings of 3rd International Congress on Ambiances*. Septembre 2016, Volos, Greece, Sep 2016, Volos, Greece. p. 239 - 244. <hal-01414223>

HAL Id: hal-01414223

<https://hal.science/hal-01414223v1>

Submitted on 13 Dec 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire HAL, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Εγκαταστάσεις, Εκθέσεις, Εργαστήρια, Ατμόσφαιρες: η Στροφή της Αρχιτεκτονικής στο Πειραματικό και το Βιωματικό

Ζηνοβία ΤΟΛΟΥΔΗ

Studio Art Department, Dartmouth, Hanover, NH, zenovia@gmail.com

Abstract. *This essay discusses how atmospheres, through art installations and exhibitions, function as a laboratory to explore and test new ideas, and a medium to engage the user and the public. The author links contemporary installations and exhibitions through the theories of spheres by Peter Sloterdijk, and of laboratory by Bruno Latour; contextualizes them with earlier examples of “atmospheres” such as the environments, happenings, and interventions of the 1960s art scene; and presents four distinct typologies of projects coming out of this context. The ultimate goal of this essay is to present the formation of a theory for a more experimental and more experiential architecture.*

Keywords: *installation, exhibition, atmosphere, laboratory, public, theory*

Ατμόσφαιρες και Αρχιτεκτονική

Μέσω του όρου ατμόσφαιρα, ο αρχιτέκτων Peter Zumthor αναφέρει τα συναισθήματα, την αντίληψη και την ενσωματωμένη εμπειρία του περιβάλλοντα χώρου μεταξύ άλλων ιδεών (Zumthor, 2006). Σε αυτά, ο αρχιτέκτων και θεωρητικός Juhani Pallasmaa, πρόσθεσε τη νευρολογική έρευνα, συνδέοντας την ενσωματωμένη εμπειρία με τον εγκέφαλο και τις γνωστικές και αντιληπτικές ικανότητες του (Pallasmaa, 2014). Πέρα από την αντιληπτική διάσταση της ατμόσφαιρας, η συζήτηση σχετικά με αυτήν περιλαμβάνει το «αόρατο» και το «άυλο». Για τον αρχιτέκτονα και παιδαγωγό Mark Wigley η «ατμόσφαιρα καταλαμβάνει το χώρο μεταξύ του κτιρίου και του συγκεκριμένου περιβάλλοντος». Συγκεκριμένα εξετάζει το πώς οι αρχιτέκτονες στο παρελθόν απεικόνισαν στα σχέδια τον αέρα, το νερό, και τον ουρανό ως αρχιτεκτονικά στοιχεία (Wigley, 1998). Με παρόμοιο τρόπο, ο David Gissen ερευνά, στις αναπαραστάσεις της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, τη θερμοκρασία, τη ρύπανση και άλλες «υποφύσεις» (Gissen, 2009). Ωστόσο τον τελευταίο καιρό, αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες κάνουν έργα με απώτερο στόχο την κατασκευή πραγματικών ατμοσφαιρών. Για παράδειγμα, οι δημιουργοί Olafur Eliasson, Philippe Rahm, και Berndnaut Smilde, αναπαράγουν τα φυσικά φαινόμενα (π.χ. βροχή, φως του ήλιου, και ομίχλη) σε γκαλερί και μουσεία, καθιστώντας τα ως μία θεατρική σκηνή για τους επισκέπτες. Το μέσο για τα έργα αυτά είναι συχνά η εγκατάσταση.

Εγκαταστάσεις. Πρώτα ήταν η Τέχνη ή η Αρχιτεκτονική;

Η εικαστική εγκατάσταση προέρχεται από τη ζωγραφική την ίδια, με παραδείγματα όπως το *Merzbau* (στούντιο) του Kurt Schwitters και το *Proun Room* του El Lissitzky: Θεωρούνται οι πρόδρομοι της. Η ιστορικός τέχνης και κριτικός Claire Bishop θεωρεί τις εγκαταστάσεις υποκειμενικά έργα τέχνης στα οποία ο θεατής εισέρχεται για να αντιληφθεί την τέχνη. Ο ρόλος του θεατή δεν είναι μόνο κεντρικός, αλλά αναπόσπαστος (Bishop, 2005). Οι εικαστικές εγκαταστάσεις λειτουργούν ως ατμόσφαιρες μέσα στις οποίες μπορεί κανείς να αισθάνεται διαφορετικά, να αντιλαμβάνεται φαινόμενα ή να συμμετέχει για να αλλάξει κάτι. Στην αρχιτεκτονική, αρχικές μορφές εγκαταστάσεων μπορούν να θεωρηθούν τα μεγάλα μοντέλα και οι μακέτες πλήρους κλίμακας, όπως το *Pavillon de L'Esprit Nouveau* (1925) του Le Corbusier, και τα πρωτότυπα για τον έλεγχο δομών, όπως τα κρεμόμενα αλυσοειδή μοντέλα του Antoni Gaudí (1889). Αυτός ο πειραματισμός πηγαίνει πίσω στην ιστορία, αλλά είναι επίσης παρόν στις μέρες μας λόγω της ψηφιακής κατασκευής η οποία επέτρεψε στους αρχιτέκτονες να κατασκευάζουν οι ίδιοι (*design-build*) έργα μικρής κλίμακας και να πειραματίζονται περισσότερο με *mock-ups*. Αλλά υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες οι αρχιτέκτονες έχουν χρησιμοποιήσει τις εγκαταστάσεις, ως ένα μέσο για να εξετάσουν θέματα πέρα από το ψηφιακό ή το δομικό. Οι αρχιτέκτονες Diller και Scofidio, από 1970, θα δημιουργήσουν εγκαταστάσεις τέχνης, happenings και εκδηλώσεις σε αντίθεση με την «paper» αρχιτεκτονική των συναδέλφων τους (Incerti, Ricci και Simpson, 2007). Οι προσεγγίσεις αυτές καθιστούν τις εγκαταστάσεις, όχι ως εναλλακτικά έργα ή υποκατάστατα κτιρίων, αλλά ως ανεξάρτητη τυπολογία αρχιτεκτονικού έργου.

Πειραματικές Εκθέσεις

Οι εκθέσεις έχουν επίσης μετατοπιστεί από το να περιέχουν αντικείμενα στο να προσφέρουν εμπειρίες. Ο επιμελητής Hans Ulrich Obrist παρουσιάζει τις εικαστικές εγκαταστάσεις, καθώς και τις πειραματικές εκθέσεις (όπως εγκαταστάσεις ως δίκτυο, έκθεση ως εργαστήριο, ζωντανή έκθεση, έκθεση στο πλαίσιο μιας έκθεσης, αυτο-οργανωμένη έκθεση, οθόνη που αναπτύσσεται στο χρόνο, κ.λπ.), ως τα μέσα που επεκτείνουν πέρα από το αντικείμενο και την αντικειμενοκρατία, στις αλληλεπιδράσεις, σχέσεις, εκδηλώσεις, εντάσεις, και διεργασίες (Obrist, 2001). Οι εκθέσεις έχουν χρησιμοποιηθεί στην αρχιτεκτονική σε όλη την ιστορία της, κατά γενικό κανόνα για να παρουσιαστούν άκτιστα έργα, διαγωνισμοί, αφιερώματα σε αρχιτέκτονες, ιδιαίτερες ιστορικές περιόδους και μελλοντικά οράματα. Την ίδια στιγμή, σε περιόδους κακής οικονομίας και κρίσης, οι εκθέσεις έχουν υπηρετήσει ως εναλλακτικές πρακτικές. Ακόμη κι αν επικεντρώνονται κυρίως στην τελική έκφραση, έχοντας καλοφτιαγμένες παρουσιάσεις μέσα από «τέλειες» μακέτες και σχέδια, σε πολλές περιπτώσεις οι εκθέσεις είναι πειραματικές. Οι αρχιτέκτονες Herzog de Meuron έχουν χρησιμοποιήσει την έκθεση ως μια ευκαιρία να δοκιμάσουν μια ιδέα (για μελλοντικά έργα), ή να προωθήσουν μια προσέγγιση στην αρχιτεκτονική (Ursprung, 2002). Τέτοιες εκθέσεις, που είναι ταυτόχρονα και τελικές και μέσα στη διαδικασία, είναι στην ουσία ταυτολογίες.¹ Μπορούν να θεωρηθούν ατμόσφαιρες στις οποίες οι δημιουργοί και το κοινό μπορούν να πειραματιστούν και να βιώσουν νέες έννοιες (Toioudi, 2016).

1. *metamaquette, Strauss Gallery, Dartmouth, Ζηνοβία Τολούδη / Studio Z. Η έκθεση αυτή ανέδειξε αυτή την ταυτολογία*

Εργαστήρια και Σφαίρες. Πείραμα - Εμπειρία

Ο φιλόσοφος Peter Sloterdijk εξερευνά τις (ατμό)σφαίρες μέσω πολλαπλών πλαισίων. Ασχολείται με την τέχνη της εξόντωσης του περιβάλλοντος εξαιτίας της καταστροφικής χειραγώγησης της ατμόσφαιρας από τον πόλεμο του φυσικού αερίου το 1915 (Sloterdijk, 2009). Ο Sloterdijk, σχετίζει επίσης τις ατμόσφαιρες με τις εικαστικές εγκαταστάσεις για την ικανότητά τους να αναπτύξουν μια συμβιβαστική λύση μεταξύ παρατήρησης και συμμετοχής: Αναγκάζουν τον παρατηρητή να λάβει έναν πολύ λιγότερο κυρίαρχο ρόλο και τον προτρέπουν να εισέλθει στο έργο (Sloterdijk, 2005). Στην τριλογία του για τις *σφαίρες*, ο Sloterdijk παρουσιάζει την *σφαίρα* ως φιλοσοφία του χώρου που βοηθά τα άτομα να τοποθετούν τους εαυτούς τους σε σχέση με τους άλλους και τον κόσμο. Για παράδειγμα, οι *φυσαλίδες* μας, μας βοηθούν στο να επικαλύπτονται και να δημιουργούνται σύνδεσμοι. Η *σφαιρολογία* είναι ουσιαστικά ένας τρόπος για τη μετακίνηση μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων χώρων (Sloterdijk, 2011). Ο φιλόσοφος και κοινωνικός επιστήμονας Bruno Latour σχετίζει τις ατμόσφαιρες, και τα επιστημονικά εργαστήρια με τις θεωρίες των *σφαιρών* του Sloterdijk, και τα έργα τέχνης του Olafur Eliasson. Ο Latour θεωρεί αυτά τα έργα ως τρόπους διαφυγής του μοντερνισμού. Για τον Latour παλιότεροι διαχωρισμοί μεταξύ του άγριου και του εξημερωμένου, του ιδιωτικού και του δημόσιου, του τεχνικού και του βιολογικού, δεν υπάρχουν πλέον. Το αντίθετο: λόγω του ότι ο πειραματισμός της επιστήμης έχει πλέον μετακινηθεί έξω από το εργαστήριο, σε ό,τι ο Latour αποκαλεί ως *world wide lab*, όλοι μας συμμετέχουμε σε μια σειρά πειραμάτων: Προσπαθούμε συλλογικά να επιβιώσουμε μέσα στις ατμόσφαιρες (Latour, 2003). Τα επιστημονικά εργαστήρια γίνονται ατμόσφαιρες, τα πειράματα γίνονται χωρικά και σ' αυτά συμμετέχουμε συλλογικά πειραματιζόμενοι για να δοκιμαστεί μια ιδέα.

Συμμετοχή και Κοινό

Συμμετοχή σε πειράματα υπάρχει και στην τέχνη. Ο ιστορικός τέχνης και τεχνολογίας Frank Popper περιγράφει λεπτομερώς τη μετάβαση του ρόλου του επισκέπτη προς περισσότερη συμμετοχή στην καλλιτεχνική σκηνή της δεκαετίας του 1960 μέσω της εξαφάνισης του αντικειμένου (τέχνης), και της ταυτόχρονης εμφάνισης των περιβαλλόντων, happenings και εκδηλώσεων. Για παράδειγμα, στις μεταμορφώσιμες δομές και αντικείμενα του Yaacov Agam, η συμμετοχή εξαρτάται από την κίνηση του θεατή: Αλλάζει η γωνία της αντίληψης και δημιουργείται μία οπτική και απτή συμμετοχή. Στα έργα της Lygia Clark, η συμμετοχή υπήρξε πολυαισθητήρια, διαδραστική και δημιουργική. Η Clark αποκαλεί τα έργα της «ζώα» που αντιδρούν στις κινήσεις και δράσεις των επισκεπτών. Στις «do-it-yourself» εικόνες του Karl Gerstner, η συμμετοχή υπήρξε οπτική. Η ομάδα Group de Recherche d'Art Visuel (GRAV) μίλησε για τους βαθμούς συμμετοχής. Μερικοί καλλιτέχνες όπως ο Enzo Mari, δημιούργησαν «περιβάλλοντα» στα οποία παιδιά και ενήλικες συμμετείχαν σε παιχνίδια. Ο Gianni Colombo περιγράφει τα οπτικά «περιβάλλοντα» και τις «μετα-εικόνες» ως «διφορούμενους» χώρους στους οποίους ο θεατής επαναπροσδιορίζει συνεχώς την οπτική του. Ο Davide Boriani από το Gruppo T ασχολήθηκε με το περιβάλλον «προοπτικές». Και ο Allan Kaprow διαφοροποίησε τα «περιβάλλοντα» από τα «happenings» για να αναφερθεί σε πιο ενεργές καταστάσεις (Popper, 1975). Τα έργα αυτά, μέρος της συμμετοχικής στροφής στην τέχνη, μπορούν να θεωρηθούν ως προηγούμενα παραδείγματα

ατμοσφαιρών για τον συλλογικό πειραματισμό και την βιωματική εμπειρία ιδιαίτερων εννοιών.

Διαμορφώνοντας μία Πρακτική

Χρησιμοποιώ τις αλληλένδετες έννοιες των εγκαταστάσεων, εκθέσεων, εργαστηρίων και ατμοσφαιρών στην αρχιτεκτονική πρακτική και παιδαγωγική μου ως μία θεωρία, προκειμένου να πειραματιστώ (π.χ. ύλη/αυλότητα, κατασκευές), να εξερευνήσω το βιωματικό (π.χ. τη συμμετοχή του χρήστη), και να ενσωματώσω τις σύγχρονες ανησυχίες (π.χ. περιβαλλοντικές, κοινωνικές και πολιτικές). Με βάση αυτή τη θεωρία, διαμορφώνω μία πρακτική με την οποία: κάνω μακέτες και πρωτότυπα μεγάλης κλίμακας (αρχιτεκτονικό), κατασκευάζω πολυαισθητήριους χώρους (καλλιτεχνικό), πειραματίζομαι με τους χρήστες (επιστημονικό), και προτείνω εγκαταστάσεις/παρεμβάσεις για να επηρεάσουν το δημόσιο χώρο/τομέα (δημόσιο). Παρακάτω παρουσιάζω εν συντομία τέσσερα παραδείγματα από αυτές τις διακριτές κατευθύνσεις.

Αρχιτεκτονική: Εγκαταστάσεις ως Πρωτότυπα

Ένα παράδειγμα μιας «αρχιτεκτονικής» εγκατάστασης υπήρξε η *Κουβέρτα III*, μια δομή που βασίζεται σε ένα σύστημα που μπορεί να μετατραπεί από διδιάστατη σε τρισδιάστατη επιφάνεια. Η *Κουβέρτα III*, είναι ταυτόχρονα ένα μεγάλης κλίμακας mock-up για ένα υπαίθριο περίπτερο («αναπαράσταση») και ένα μεταλλικό στέγαστρο («τελική»). Η εγκατάσταση μας πληροφορεί για τα διαρθρωτικά ζητήματα, την υλικότητα, τη μορφή, τις λεπτομέρειες των συνδέσεων, και ταυτόχρονα δημιουργεί ένα χώρο για να καταλαμβάνεται από τους επισκέπτες. Επιπλέον, μετατρέπει τον υπάρχοντα χώρο μέσω του φωτός, της θερμοκρασίας, και των ορίων μεταξύ των μέσα/έξω, αυτός/άλλος, αντικείμενο/περιβάλλον. Έτσι, παρέχει γνώση για μελλοντικές αρχιτεκτονικές, εναλλακτικές πιθανές χρήσεις, και διεγείρει τη φαντασία και την εφευρετικότητα των επισκεπτών.

Καλλιτεχνικό: Πολυαισθητήριες Εγκαταστάσεις

Οι *Φωτοδότες* είναι παραδείγματα «καλλιτεχνικών» εγκαταστάσεων/εκθέσεων και ταυτόχρονα εργαστηριακά πειράματα που ενσωματώνουν το φως, τα φυτά, και το νερό, σε modular μεταβολικές δομές, στις οποίες παρατηρούνται μία σειρά αλληλεπιδράσεων με το περιβάλλον και τους ανθρώπους. Οι εγκαταστάσεις αυτές, προσφέρουν γνώση σε πολλαπλά επίπεδα. Συνδέουν τα αόρατα στοιχεία του χώρου (π.χ. φως) με τις υποκειμενικές αντιλήψεις τους (π.χ. όραση). Σε αυτές τις εγκαταστάσεις/ατμόσφαιρες, οι θεατές αναμένουν να συμπαράξουν το έργο κινώντας τις αισθήσεις και τις διαθέσεις τους μέσα από υποκειμενικές εμπειρίες. Με τους *Φωτοδότες* οι άνθρωποι μπορούν να καλλιεργήσουν την ενσυναίσθηση: Η ευπάθεια των ευαίσθητων φυτών αμφισβητεί τη στατική, αμετάβλητη αρχιτεκτονική δημιουργώντας ένα αλληλοεξαρτώμενο σύστημα μεταξύ φυτών, ανθρώπων, περιβάλλοντος και κατασκευής.

Επιστημονικό: Συμμετοχικά Πειράματα

Ένα παράδειγμα ενός «επιστημονικού» πειράματος στην σφαίρα του διαδικτύου, ήταν αυτό του *Picanico*. Σκοπός του ήταν να διερευνήσει την αντίληψη της

αρχιτεκτονικής και της κριτικής. Αυτό κατέληξε σε ένα σύστημα ταξινόμησης για τις αρχιτεκτονικές τυπολογίες που αναδύεται από τις προτιμήσεις του χρήστη. Για να πραγματοποιηθεί αυτό το πείραμα, συλλέχθηκαν στοιχεία από 39 πανεπιστήμια σε όλο τον κόσμο εξετάζοντας τις προτιμήσεις και περιγραφές των αρχιτεκτόνων και των απλών χρηστών. Από την προκύπτουσα σειρά συγκριτικών απεικονίσεων, οι παρατηρήσεις αποκαλύπτουν: Υπήρξαν συγκεκριμένες συνδέσεις (και προκαταλήψεις) μεταξύ των αντιλήψεων σχετικά με αναγνωρίσιμα κτίρια και συγκεκριμένα πανεπιστήμια και εκπαιδευτικούς. Πιο συγκεκριμένα, κάθε κτίριο, μαζί με τις σχετικές φωτογραφίες του, έχει εκπροσωπηθεί από *taglines*/ετικέτες που ορίζονται από το χρήστη (π.χ. σύγχρονο, διάφανο, βάνουσο, κλπ) αλλά και δυαδικές αξιολογήσεις. Κατέστη σαφές ότι το θέμα του στυλ ως σήμα κατατεθέν ταυτότητας των αρχιτεκτονικών έργων μπορεί να κατασκευαστεί υποκειμενικά από τις προτιμήσεις των ανθρώπων και ότι η δημοτικότητα μπορεί να επηρεάζεται από το σύστημα. Αυτό σηματοδότησε την εμφάνιση μιας μορφολογικής γλώσσας που βασίζεται σε συλλογικές εκτιμήσεις. Τέλος, έχει ανοίξει εντός των κλάδων του σχεδιασμού μία αναζήτηση γύρω από το ρόλο των κοινωνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης και του *crowdsourcing* στο σχεδιασμό, με έμφαση στις σχέσεις μεταξύ του κοινωνικού και του αρχιτεκτονικού έργου.

Δημόσιο: Αστικές Παρεμβάσεις

Ένα παράδειγμα μιας αστικής παρέμβασης που δίνει έμφαση στο «δημόσιο» ήταν το έργο «Parrhesiastic Play». Το *Parrhesiastic Play* (εμπνευσμένο από την ελληνική λέξη *παρρησία*) εξερευνά την ελευθερία του λόγου μεταξύ του κοινού, φυσικού χώρου και του ψηφιακού κόσμου. Για το έργο, γλυπτικά γράμματα που είναι ταυτόχρονα καθίσματα μπορούν να τοποθετηθούν σε δημόσιους χώρους, και να αναδιαταχθούν από τους περαστικούς σε διάφορες μορφές, λέξεις και φράσεις. Υπάρχουν πολλές τοποθεσίες και κάμερες που συνεχώς εγγράφουν τις δράσεις, επιτρέποντας στους συμμετάσχοντες να επικοινωνούν με τους ανθρώπους στις άλλες θέσεις. Συμμετοχικά έργα όπως αυτό έχουν το στόχο να διερευνήσουν πώς οι εγκαταστάσεις και οι προσωρινές κατασκευές μικρής κλίμακας, μαζί με τις *bottom-up* στρατηγικές μπορούν να παρέμβουν και να αλλάξουν ενεργά «προβληματικές» καταστάσεις στο δημόσιο χώρο, καθώς και να ενσωματώσουν την κοινότητα μέσω της συμμετοχής. Τέτοια έργα δείχνουν πώς είναι δυνατό να δημιουργήσουν φιλική προς το χρήστη αρχιτεκτονική σε δημόσιες πλατείες που προωθεί το διάλογο και την κοινωνική αλληλεπίδραση, ενισχύοντας παράλληλα την ελευθερία του λόγου και της δημοκρατίας (και ως εκ τούτου την ανάπτυξη μιας νέας γλώσσας για συμμετοχικές δομές και αρχιτεκτονική του εκδημοκρατισμού).

Συμπέρασμα

Η ενσωμάτωση των ιδεών του πειράματος/εμπειρίας, του εργαστηρίου, και των ατμοσφαιρών με εγκαταστάσεις και εκθέσεις αποτελούν μια θεωρία και μεθοδολογία του 21ου αιώνα ώστε η αρχιτεκτονική να γίνει πιο πειραματική και βιωματική, και πιο σχετική με τις σύγχρονες ανησυχίες του κοινού. Εν κατακλείδι, θα συνοψίσω πέντε οφέλη για την αρχιτεκτονική όταν εφαρμόζει αυτή την θεωρία: Πρώτο, η διαδικασία λήψης αποφάσεων, η μελέτη και η βιωματική εμπειρία στις εγκαταστάσεις προσφέρει μια μοναδική γλώσσα στην αρχιτεκτονική, που περιγράφει τα φυσικά χαρακτηριστικά, τις άυλες ιδιότητες και έννοιες, αποκαλύ-

πτοντας το αόρατο και καθιστώντας ευκολότερο τον χειρισμό του. Δεύτερο, οι εγκαταστάσεις και εκθέσεις, λόγω του σχετικά μικρού μεγέθους τους ή του σύντομου χρονικού διαστήματος για την ολοκλήρωση ή παροδική τους ύπαρξη προσφέρουν στους δημιουργούς δυνατότητες για πειραματισμό, χωρίς το φόβο της αποτυχίας. Τρίτο, η χρονική διάσταση δίνει τη δυνατότητα στην αρχιτεκτονική να ενσωματώσει αναδυόμενα θέματα. Τέταρτο, η βιωματική συνιστώσα και η μετάβαση του ρόλου του επισκέπτη στο να γίνει πιο συμμετοχικός, ενσωματώνει τον χρήστη στη διαδικασία σχεδιασμού. Και πέμπτο, οι εγκαταστάσεις/εκθέσεις πυροδοτούν τη φαντασία και την εφεύρεση, και προκαλούν προκαθορισμένες ιδέες κάνοντας χώρο για νέες.

Ευχαριστίες

Η συγγραφέας θέλει να ευχαριστήσει τους Μαρία και Γιώργο Τολούδη.

Βιβλιογραφία

- Bishop C. (2005), *Installation art: A critical history*, New York, Routledge
- Diller Scofidio + Renfro, Incerti G., Ricchi D., & Simpson D. (2007). *Diller + Scofidio (+ Renfro): The ciliary function; works and projects 1979-2007*, Milan: Skira
- Gissen D. (2009), *Subnature: Architecture's other environments: atmospheres, matter, life*, New York, Princeton Architectural Press
- Latour B. (2003), *Atmosphere*, Atmosphere. In Olafur Eliasson, *The Weather Project*, London, New Tate Gallery, pp.29-41
- Obrist H. (2001), *Installations Are the Answer, What Is the Question?* *Oxford Art Journal*, 24(2), pp. 95-101
- Pallasmaa J. (2014), *Space, Place and Atmosphere. Emotion and Peripheral Perception. Architectural Experience, Lebenswelt: Aesthetics and Philosophy of Experience 4*: pp. 230–245
- Popper F. (1975), *Art–Action and participation*. New York, New York University Press
- Sloterdijk, P., Patton, A., & Corcoran, S. (2009). *Terror from the air*. Los Angeles, Semiotext(e)
- Sloterdijk P. (2005), *Atmospheric Politics*, in Latour B. and Weibel P. (2005), *Making Things Public. Atmospheres of Democracy*, Cambridge, MA, The MIT Press
- Sloterdijk P (2011), *Bubbles : microspherology / Peter Sloterdijk*, (translated by Wieland Hoban), Cambridge, London, Semiotext(e)
- Toloudi Z (2016), *Exhibition as a Pedagogical Tool for Experimental and Public Architecture*, in *Proceedings of ACSA 104: Shaping New Knowledges*, Seattle, CA
- Wigley M. (1998), *The Architecture of Atmosphere, Daidalos 68*, pp. 18-27
- Ursprung P., Centre Canadien d'Architecture, & Herzog & de Meuron (2002), *Herzog & de Meuron: Natural history*, Montréal, Canadian Centre for Architecture
- Zumthor P., & Galbraith I. (2006), *Atmospheres: Architectural environments, surrounding objects*, Basel, Birkhäuser

Author

Zenovia Toloudi, D.Des, is an architect, artist, founder of *Studio Z* and assistant professor at Dartmouth. She was born and raised at Alexandroupoli, Greece.
www.zenovia.net